

2008, ANY DE LA COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DE LA RECUPERACIÓ D'EMPÚRIES

XAVIER AQUILUÉ

El 23 de març de l'any 2008 es commemorarà el primer centenari de l'inici de les excavacions oficials de la ciutat grega d'Empòrion i de la ciutat romana d'Emporiae (Empúries, l'Escala, Alt Empordà) per part de la Junta de Museus de Barcelona, creada l'any 1902 per l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, sota la direcció de l'arquitecte i polític Josep Puig i Cadafalch, i amb el suport d'Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona i primer president de la Mancomunitat de Catalunya des de l'any 1914 i fins a la seva mort, l'any 1917. Aquesta recuperació institucional d'Empúries s'inclou dins del moviment cultural noucentista, que sorgí a Catalunya els primers anys del segle XX. Per als noucentistes, l'antiga Empòrion significava el lligam de Catalunya amb la cultura clàssica, com a element diferenciador de la seva personalitat. Empúries significava també el llegat d'una Catalunya ancestral, oberta a la Mediterrània i hereva de les grans cultures del passat. La recuperació d'Empúries s'afegí a la creació de les grans institucions culturals catalanes d'aquesta època, com ara l'Institut d'Estudis Catalans, fundat l'any 1907, la Biblioteca de Catalunya, l'Escola de l'Administració Local, l'Escola Industrial, el Museu d'Art i Arqueologia o l'Institut del Teatre.

Des dels primers anys de les excavacions, Empúries es va concebre com un jaciment visitable; cada any es destinaven recursos econòmics a comprar els terrenys, de titularitat privada, on es trobaven les restes de les antigues ciutats, per tal de treure'ls a la llum mitjançant els treballs arqueològics i que poguessin ser contemplades per tothom que ho volgués. Entre l'any 1914 i 1916, el mateix J. Puig i Cadafalch va projectar i construir, dins del conjunt arqueològic i damunt les restes d'un convent de monjos servites del segle XVII, el primer edifici del Museu, destinat no únicament a explicar la història d'Empúries sinó també a facilitar els treballs de recerca, conservació i difusió del jaciment. La concepció dels noucentistes d'Empúries, que van concentrar gairebé tots els seus esforços a excavar el sector de la Neàpolis de la ciutat grega, van marcar en gran part la configuració del conjunt arqueològic i dels seus equipaments al llarg del segle XX.

La gestió d'Empúries ha estat lligada sempre a les institucions de Catalunya. Primer, va ser gestionada per la Junta de Museus de Barcelona, que depenia bàsicament de la Diputació de Barcelona (1908-1914), i a continuació per la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925) i per la Generalitat de Catalunya (1931-1939). Després de la Guerra Civil Espanyola, i abolides les institucions d'autogovern de Catalunya, Empúries va passar a dependre administrativament de la Diputació de Barcelona. L'any 1995, la gestió d'Empúries va ser definitivament traspasada per la Diputació de Barcelona a la Generalitat de Catalunya, i es va integrar com una seu del Museu d'Arqueologia de Catalunya, una entitat autònoma adscrita al Departament de Cultura amb els serveis centrals de direcció i administració a Barcelona.



L'any 1998 Xavier Aquilué va redactar, per encàrrec del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el *Pla director del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries. Un projecte pel primer centenari de la recuperació d'Empúries (1908-2008)*, el qual tenia com a objectius principals definir els programes d'actuació (recerca, documentació, conservació i difusió) a desenvolupar al jaciment en els següents deu anys, ordenar les infraestructures de serveis i edificacions existents i plantejar les noves instal·lacions que necessitava un equipament cultural de la importància d'Empúries. Al Pla director d'Empúries es podia llegir: «En un jaciment de les característiques d'Empúries, amb gairebé cent anys d'activitat contínua, el passat immediat (les intervencions lligades amb la història de la seva recuperació) condiciona i pesa, moltes vegades, més que el llegat arqueològic de la seva evolució històrica. No partim de zero. Les excavacions de la Neàpolis anteriors a 1936 incideixen de forma directa en els programes de conservació i documentació. L'accés al jaciment i l'inici de la visita a Empúries, des del sector sud de la Neàpolis, des de la zona més moderna de l'evolució urbana de la Empòrion grega, no és, ni de bon tros, l'idoni per entendre la complexitat topogràfica i urbanística de les antigues ciutats d'Empòrion-Emporiae. La manca de planificació de l'ús de les instal·lacions del museu ha provocat, per exemple, que un equipament cultural com Empúries no disposi actualment d'una sala d'exposicions temporals o d'un magatzem arqueològic unitari i en condicions per ordenar els materials procedents de les excavacions. La història recent de la recuperació d'Empúries condiciona però no lliga. El Pla director d'Empúries vol marcar les bases del futur parc arqueològic d'Empúries. Vol consolidar Empúries com a centre de recerca, com a entitat de salvaguarda i transmissió de les seves restes materials i com a peça clau en la interpretació i en la difusió del nostre passat històric».

El Pla director volia incidir, sobretot, en l'evolució històrica d'Empúries i en la seva imbricació amb el territori, més enllà dels límits administratius actuals del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries i més enllà del seu passat grec i romà. Per això, es proposava incorporar en el seu marc d'actuació els períodes històrics anteriors a la fundació de l'empori grec, que només s'entén en el context cultural indígena amb el qual va interactuar, és a dir, els períodes corresponents a l'antiguitat tardana –quan Empúries va ser seu episcopal–, a l'edat mitjana –quan Empúries va ser capital d'un dels comtats francs i després d'un dels primers comtats catalans–, a l'edat moderna –quan des d'Empúries es fundà el nucli



Enric Prat de la Riba i Josep Puig i Cadafalch, els promotors de la recuperació institucional d'Empúries.

FONS DOCUMENTAL MAC-EMPÚRIES



Vista aèria de la ciutat grega d'Empòrion.



Planta general del jaciment.

FONS DOCUMENTAL MAC-EMPÚRIES



FONS FOTOGRÀFIC MAC-EMPÚRIES

Vista de la Neàpolis d'Empúries.

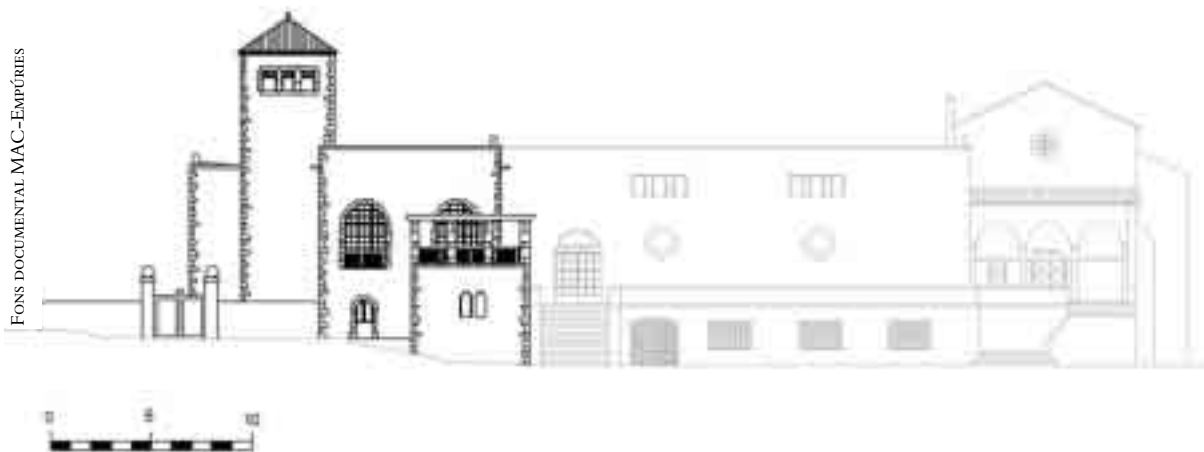
de l'Escala, al segle XVI- i a la època contemporània, per tal de facilitar l'enllaç entre el passat i el present. És obvi que la configuració del parc arqueològic, proposada al Pla director, no quedava restringida als límits actuals de la Neàpolis i de la ciutat romana, sinó que englobava els diferents assentaments que s'ubiquen a Sant Martí d'Empúries, al turó de Empúries i al de les Corts, al llogarret de Cinclaus i al nucli urbà de l'Escala.

Aquesta concepció d'Empúries implicava, entre altres aspectes, l'ordenació dels espais destinats a la presentació del parc arqueològic, amb especial incidència en la redefinició de la zona d'accés, dels aparcaments i del centre de recepció de visitants; una nova orientació del discurs museològic de l'exposició permanent del museu, així com la museïtzació homogènia de les restes arqueològiques que es troben fora del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, les quals han de quedar vinculades a la resta

a través de diferents itineraris de visita; o la redacció de mesures legals i de plans de protecció especial que permetin la salvaguarda arqueològica i paisatgística del conjunt emporità.

Tot allò que s'ha fet a Empúries des de l'any 1998 fins avui, malgrat les limitacions pressupostàries, es trobava entre les línies d'actuació establertes en el Pla director. Així, per exemple, dins dels programes de recerca, s'han finalitzat els treballs d'investigació al fòrum de la ciutat romana (programa núm. 3), a les esglésies de Santa Margarida i Santa Magdalena (programa núm. 6) i l'església de Santa Reparada de Cinclaus (programa núm. 10); són a punt de finalitzar els treballs a la insula número 30 de la ciutat romana, on s'han localitzat les termes públiques i estructures domèstiques de gran interès d'època republicana i augustal (programa núm. 4); i es troben en curs d'execució les investigacions al sector de l'estoa hel·lenística de la Neàpolis (programa núm. 2) o a la zona portuària emporitàna (programa núm. 9). Dins dels programes de documentació s'ha abordat, entre altres, la catalogació i digitalització de la documentació escrita sobre les intervencions efectuades a Empúries, especialment del període anterior a la Guerra Civil Espanyola (programa 1). Dins dels programes de difusió, per exemple, s'ha definit un nou sistema de senyalització i informació homogeni dels edificis i zones arqueològiques, així com dels jardins que formen part dels itineraris de visita (programa núm. 3), i s'ha procedit a la museïtzació dels sectors del jaciment afectats pels programes de recerca, un cop finalitzats els treballs arqueològics, com és el cas del fòrum de la ciutat romana (programa núm. 4). Cal assenyalar que per assolir aquests resultats s'han establert convenis de col·laboració amb altres institucions, especialment amb l'Ajuntament de l'Escala i amb la Universitat de Girona.

També en aquest període s'ha impulsat amb força la política de difusió i divulgació científica d'Empúries, amb l'edició d'una nova guia del jaciment en quatre idiomes, sis noves Monografies Emporitanes i set catàlegs de les exposicions temporals realitzades, la col·laboració en edicions de publicacions científiques amb altres institucions, i la presència constant en revistes i publi-



FONS DOCUMENTAL MAC-EMPÚRIES

Dibuix de la façana est del Museu d'Empúries, on s'ha ressaltat l'edifici construït per J. Puig i Cadafalch.

cacions periòdiques dels resultats dels projectes en execució del conjunt arqueològic (vegeu bibliografia).

Un fet important és la creació l'any 2006 d'Iberia Graeca, Centre de Documentació del Comerç i la Presència Grega en Ibèria, entre el Museo Arqueológico Nacional i el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries (BOE 56, de 6/3/2007), el qual té com a objectius la creació d'un sistema d'informació arqueològica i iconogràfica que faciliti l'estudi de la presència grega a Ibèria, amb la documentació i inventari de tots els objectes grecs trobats fins ara a la Península Ibèrica; l'elaboració d'un banc d'imatges digital sobre iconografia i arqueologia gregues a Iberia, i la creació d'un web de suport a les línies de recerca del projecte (www.iberiagraeca.org). Aquest centre és el futur embrió d'un institut de recerca sobre l'arqueologia grega a la Península Ibèrica, ubicat a Empúries, amb la participació de diverses institucions científiques de l'Estat espanyol i del portuguès.

Referent a l'ordenació de les instal·lacions i edificacions existents en Empúries i la creació dels nous equipaments necessaris, poc s'ha avançat al llarg d'aquests anys. Només cal assenyalar la construcció de dues infraestructures: l'any 2000, una nova residència per als investigadors i per al personal de servei de les activitats d'Empúries, que va significar la concentració de tots els espais destinats a residència en un únic sector del Museu, i l'any 2004, un taller de restauració i de gestió de materials arqueològics, inexistent fins al moment.

Tot i així, és clar que els objectius del Pla director s'han vist limitats per la manca d'inversió econòmica que ha patit Empúries al llarg d'aquests anys. Ha estat a partir de l'any 2005 que la voluntat política de tirar endavant el Pla s'ha vist reflectida en la redacció de diferents projectes executius i en una dotació pressupostària per iniciar la construcció aquest mateix 2007 de l'edifici dels nous magatzems arqueològics. Després de l'Avantprojecte de restauració, consolidació i adequació museogràfica del fòrum romà d'Empúries, redactat l'any 2001 per l'equip tècnic del MAC-Empúries (X. Aquilué, P. Castanyer, J. Monturiol, M. Santos i J. Tremoleda), juntament amb el despatx d'arquitectura de Lola Domènech, ara es disposa ja del projecte executiu definitiu que facilitarà la comprensió del centre polític, econòmic i religiós de la ciutat romana d'Empúries, després de gairebé 40 anys d'excavacions arqueològiques. El projecte de construcció de l'edifici dels nous magatzems arqueològics, redactat pel despatx de Brufau, Moya i Associats, no únicament facilitarà l'ordenació en un únic edifici dels



FUSES/VIADER, ARQUITECTES

Imatge virtual del futur centre de visitants d'Empúries, dissenyat per l'equip d'arquitectura Fuses i Viader i que estarà situat a l'entrada del conjunt monumental.



FONS FOTOGRÀFIC MAC-Empúries

L'escultura del déu Asclepi, en el sector sud de la Neàpolis d'Empúries.



Escultura d'Asclepi, trobada l'any 1909 a Empúries, en una postal del fotògraf escalenc Josep Esquirol.

materials arqueològics d'Empúries, avui dia ubicats en quatre espais diferents i sense cap connexió entre ells, sinó que alliberarà aquests espais actuals de magatzem i permetrà multiplicar l'exposició permanent del museu, crear una sala d'exposicions temporals i donar ubicació als tallers didàctics. El projecte de construcció del nou centre de visitants a l'entrada del conjunt arqueològic, redactat pel despatx d'arquitectura de Fuses i Viader, facilitarà la comprensió del jaciment i també que els 223.000 visitants anuals que rep Empúries disposin d'uns serveis de major qualitat, adequats a les necessitats de la societat del segle XXI. El projecte d'ordenació dels

accessos i aparcaments d'Empúries, redactat per Alfred Fernández de la Reguera, és imprescindible per garantir l'ordenació de l'entorn més immediat al conjunt arqueològic i la dignificació d'aquest sector d'accés a Empúries i a les platges properes.

Des del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya s'estan elaborant ja una sèrie d'actes per commemorar, l'any 2008, el centenari de l'inici de les excavacions oficials d'Empúries. A més de les possibles inversions que puguin arribar al conjunt arqueològic per materialitzar els projectes abans esmentats, cal assenyalar la decisió presa de retornar a Empúries l'estàtua original del déu grec de la Medicina, Asclepi, trobada l'any 1909 a la zona dels santuaris de la Neàpolis emporitana i que, fins ara, es trobava exposada a la seu de Barcelona del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Aquest retorn a Empúries del déu Asclepi, un dels símbols de l'arqueologia catalana, demanat amb insistència des de les comarques gironines, marcarà una nova etapa en la història del jaciment emporità, el qual ha patit, incomprensiblement, tots els defectes de la gestió centralitzada a Barcelona d'un patrimoni cultural excepcional que no ha pogut créixer ni prendre decisions segons les seves pròpies necessitats. També s'estan organitzant ja diversos congressos i reunions científiques, entre les quals la reunió anual de la Societat Française pour l'Étude de la Ceràmique Antique (SFECAG), sobre el tema «Les ceràmiques romanes a la Tarraconense, Narbonense i Aquitània», les IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, el 62è curs d'arqueologia d'Empúries, «El Curs del centenari», i el congrés internacional sobre «L'estat de la qüestió de la colonització grega a la Mediterrània». Així mateix, en col·laboració amb l'Institut d'Estudis Catalans, s'organitzarà una exposició itinerant sobre «Josep Puig i Cadafalch, arqueòleg». Hi haurà també cicles de teatre i dansa, inspirats en les obres teatrals de l'antiguitat, interpretacions d'oratória i de declamació, espectacles de reconstrucció històrica i tota una sèrie d'activitats més que s'aniran perfilant al llarg d'aquest any.

L'any 2008 celebrarem el centenari de la recuperació institucional d'Empúries. Potser serà una bona oportunitat per entendre Empúries com a lloc de trobada de les diferents cultures que van conviure fa segles en aquest extrem occidental de la Mediterrània i que formen part del nostre llegat cultural. Potser serà una bona oportunitat per incidir en la convivència i en la tolerància cultural que van regnar a Empúries en alguns dels seus períodes històrics. I potser serà també una bona oportunitat perquè Empúries disposi dels equips culturals i del reconeixement social que mereix, en un entorn paisatgístic únic que la mateixa Empúries ha permès conservar com un llegat preciós per a les generacions futures.

Logotip del projecte Iberia Graeca.
Fons documental MAC-Empúries

iberiagraeca

Xavier Aquilué és director del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries.